

*„A háború mindig tovább tart,
mint az emberek hiszik.” (Anne Frank)*

FEGYVERSZÜNET 1945

**A Magyar Tudományos Akadémia II. világháború története
albizottságának konferenciája**

2025. JÚNIUS 10.

Helyszín

**BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT,
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET**

5. EMELETI TANÁCSTEREM

(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.)

A konferencia követhető a ZOOM platformon:

<https://us02web.zoom.us/j/87931745233?pwd=6VlXt60VoYvZuug5jEJtSNHyU9rpHc.1>

Meeting ID: 879 3174 5233 Passcode: 113734

PROGRAM

10:00 – 10:25 A konferencia résztvevőinek üdvözlése, megnyitó

Moderátor: Klacsmann Borbála

10:30 – 10:50 Garadnai Zoltán Zsolt: De Gaulle tábornok kelet-közép-európai politikája és a magyar-francia kapcsolatok (1944–1946)

10:55 – 11:15 Andreides Gábor: Szembenézés helyett elfordulás? A fasiszta múlt és demokratikus jövő a második világháború utáni Olaszországban

11:20 – 11:40 Madarász Anita: A béke ára. Hazatérés, gyász és újjáépítés Nagy-Britanniában a második világháború után

11:45 – 12:05 Kovács Tamás: A „nem hazatérők”, a menekülők és a háborús bűnösök

12:10 – 12:30 Virányi Péter: Ezt írta az újság

12:30 – 12:50 Hozzászólások, vita

12:50 – 13:15 Szünet

Moderátor: Virányi Péter

13:15 – 13:35 Végső István: Károk, romok, gyárak - szemelvények a magyar vállalatok, szervezetek, pénzintézetek kárjelentéseiből, 1945

13:40–14:00 Pritz Pál: Két évtized (1961-1981) Korom Mihály történetírása A fasizmus bukásától... a fegyverszünetig

14:05 – 14:25 Zombory Máté: 1945 antifasiszta emlékezete

14:30 – 14:50 Barta Róbert: A hidegháború második világháborús gyökerei és előzményei

14:55 – 15:15 Kelbert Krisztina: „Ismét embernek lenni” – A felszabadulást követő viszonytárságok Blau Márta holokauszt-túlélő memoárjában

15:20 – 15:40 Mecser Szilvia: A háborús idő – egy magyar honvéd visszaemlékezéseinek narratív időstruktúrája

15:40 – 16:00 Hozzászólások, vita

16:00 Zárszó: Stark Tamás

ELŐADÓK, ABSZTRAKTOK

ANDREIDES GÁBOR

tudományos főmunkatárs, Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala.

Szembenézés helyett elfordulás? A fasiszta múlt és demokratikus jövő a második világháború utáni Olaszországban

A múlttal való politikai szembenézés sosem egyszerű. Zavarba ejtő és kényelmetlen kérdésekre kell felelnie minden új, a régít váltó rendszer számára. A szembenézés fájdalmas, mindazonáltal szükséges és elengedhetetlen feltétele kell(ene) hogy legyen minden változásnak. A második világháborút követően új Olaszország született. A kétévtizedes fasiszta diktatúrából történő átmenet új, demokratikus játékszabályokat teremtett, létrejöttek azok az intézmények, amelyek meghatározták az elkövetkező évtizedek működését. A második világháború befejeződött, az ország elindult egy új jövő irányába. De vajon a múlt árnyai mennyire befolyásolták a demokrácia-tanulás folyamatát? Mivé lett a fasiszta múlt? Megtörtént-e a mindaz, amin a német társadalom keresztülment? Ez az előadás többek között ezekre a kérdésekre kíván válaszolni.

BARTA RÓBERT

Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének igazgatója, tanszékvezető egyetemi docens.

A hidegháború második világháborús gyökerei és előzményei

Az előadás arra keresi a választ, hogy milyen összefüggésben álltak a második világháború utolsó éveiben a szövetséges hatalmak között kialakult ellentétek a hidegháború elindulásával. A posztrevizionista hidegháborús történeti iskola (J. L. Gaddis és társai) érvelései nyomán a szövetséges hatalmak között kölcsönösen kialakult bizalmatlanság elemeit kívánom bemutatni néhány példán keresztül. Ebben a tekintetben elemzem a második front kérdését, a Kesselring-féle fegyverszüneti javaslat szovjet fogadtatását, a jaltai deklarációk eltérő demokrácia értelmezését, a Szövetséges Ellenőrző Bizottságok ellentmondásos tevékenységét, valamint a szovjet szándékokat saját biztonsági zónáik kialakítása tekintetében. Végül arra a kérdésre is megkísérlek választ adni, hogy a szövetséges hatalmak háború alatti együttműködését valóban csak a náci és németellenesség, másképpen a közös ellenség legyőzésének mindent felülíró kényszere tartotta-e életben.

GARADNAI ZOLTÁN ZSOLT

Magyar Nemzeti Levéltár levéltáros.

De Gaulle tábornok kelet-közép-európai politikája és a magyar-francia kapcsolatok (1944–1946)

De Gaulle újjá szeretne építeni a kelet-európai és balkáni országokkal a kapcsolatokat, de a franciák számára nagyon hamar, már az 1945-ös évek eseményei kapcsán nyilvánvalóvá vált, hogy a térség új ura a náci Németország után a Szovjetunió. Előadásunkban francia források és szakirodalom segítségével mutatjuk be a de Gaulle-i diplomácia azon kísérletét, hogy Franciaország helyzetét stabilizálja és magát egyenrangú partnernek fogadtassa el a számára geopolitikai okok miatt életbevágó kérdésekben. Ehhez Párizsnak szükséges volt a Szovjetunió és kelet-közép-európai államok együttműködésére. Előadásom ezt a kérészt követi, 1944 és 1946 közötti, de Gaulle-i diplomáciai törekvést mutatja be.

KELBERT KRISZTINA

Savaria Múzeum történész, muzeológus, osztályvezető (Történettudományi Osztály).

„Ismét embernek lenni” – A felszabadulást követő viszontagságok

Blau Márta holokauszt-túlélő memoárjában

Előadásomban az Auschwitz–Birkenau, majd Allendorf–Münchmühle táborokban raboskodó két szombathelyi zsidó nő, Blau Józsefné Lukács Ilona és leánya, Blau Márta felszabadulást követő élethelyzeteit vizsgálom Blau Márta kéziratos, ezidáig publikálatlan memoárjában. A kézirat az 1940-es évek második felében keletkezett, lezárásának pontos dátuma ismeretlen. A művet a fiatal leány a deportálást megelőző napok eseményeivel nyitotta (1944. július 4.) és az 1945 nyarán történő hazatéréssel zárta. Memoárjában e vészterhes egy év eseményeit vetette papírra. Pontosabban egy kisméretű, kockás füzet lapjaira. A 63 oldalas, Blau Márta nevét a címlapon viselő füzet 2023 áprilisában került a Savaria Múzeum Történettudományi Osztályának Helytörténeti Iratok gyűjteményébe. Blau Mártát és édesanyját egy több napos erőltetett menet után Dillich településen, Németország Hessen tartományában (ma: Borken városának része) érte a felszabadulás 1945. március 29-én, Márta 16. születésnapján. Ezt követően Márta részletesen beszámolt a parasztházaknál való elszállásolásukról, bőséges ellátásukról, a konzerveket, cigarettát, csokoládét osztó amerikai katonák figyelmességéről, a bárói kastélyban rendezett mulatságokról. Ezen események közül kiemelt figyelmet szentelt a fritzlári repülőtér tisztjei által rendezett bálnak, ahol egy keserves év után újra női mivoltában mutatkozhatott meg. A memoár ugyanakkor részletesen taglalta a hazatérés viszontagságait, az

utazás nehézségeit, a lebombázott német városok képét, az édesapa halálhírének tragédiáját, illetve az otthon elvesztését, amelyben szovjet katonai parancsnokság működött. E néhány hónap felszabadító és tragikus élményei elképesztő sűrűséggel jelentek meg a memoár oldalain, amely személyes aspektusok a második világháború lezárását követő időszak európai és magyarországi történéseit is árnyalják.

KOVÁCS TAMÁS

tanszékvezető egyetemi docens Rendészetelméleti-és történeti tanszék Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar.

A „nem hazatérők”, a menekülők és a háborús bűnösök

A háború végén, 1944 őszén már sokan gondolták, hogy a Német Birodalom elveszíti a háborút. Nem volt titok, hogy az antifasiszta koalícióhoz tartozó államok már az 1943-as moszkvai egyezményben rögzítették, hogy a háború után a háborús és népellenes bűnöket elkövetőket bíróság elé fogják állítani. Köztudott, hogy számos SS tiszt is Dél-Amerikába szökött 1945 után. Az előadás fókuszában a háború végén Magyarországot elhagyók állnak, azt kutatva, hogy túl a kommunizmustól való félelmem kívül vajon „csak” a felelősségre vonás elől menekültek, vagy esetleg volt más oka is. Szintén fontos kérdés volt, hogy a magyar állam, kiket tesz rá a háborús bűnösök listájára, s kéri ezen személyek kiadását a nyugati szövetségesektől. Nem volt kis kihívás az sem, hogy a háború utáni zűrzavarban hogyan lehet felkutatni és elfogni a háborús bűnösökkel vádolt személyeket. Szintén problematikus volt, hogy a népbírósi törvény 1946-os módosítása után, illetve hidegháború kitörésével párhuzamosan egyre kisebb valószínűséggel adtak ki nyugatról bárkit is Magyarországnak.

MADARÁSZ ANITA

ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet, Amerikanisztika Tanszék / NEB Hivatala egyetemi tanársegéd / tudományos főmunkatárs.

A béke ára. Hazatérés, gyász és újjáépítés Nagy-Britanniában a második világháború után

1945-ben, a háború végén Nagy-Britannia a győzelem mellett súlyos társadalmi és érzelmi kihívásokkal is szembesült. A katonák hazatérése sok családban okozott feszültséget: a megváltozott nemi szerepek, a háborús traumák és a gyász gyakran feloldhatatlan távolságot teremtettek otthon és front között. Előadásomban azt vizsgálom, hogyan fonódott össze a háború utáni években az érzelmi feldolgozás és a társadalmi-politikai újjáépítés folyamata. A gyász és a veszteség a magánélet tereibe szorult vissza, miközben a jóléti állam intézkedései –

a lakásépítések, az egészségügy és az oktatás kiterjesztése – a kollektív emlékezés és remény szimbolikus eszközeivé váltak. Az előadás a brit társadalom belső átalakulásait, a nők szerepváltását és a háború utáni identitáskeresést vizsgálja a hazatérés és az emlékezés összefüggéseiben.

MECSER SZILVIA

Eötvös Loránd Tudományegyetem PhD hallgató.

A háborús idő – egy magyar honvéd visszaemlékezéseinek narratív időstruktúrája

„Ezek az utolsó idők voltak talán a legrosszabbak, bizonytalanabbak. Már a háborúnak 1945-ben vége lett, és még 1948 őszén is...” - írja M. József az 1990-es évek közepén visszaemlékezve a háborús, hadifogságbeli tapasztalataira. A háború kezdete és vége az egyéni életutakban térben és időben különböző tapasztalatokkal járt. A hagyományos hadviselés jelentős részben a test köré szerveződik a kiképzéstől a harctéri cselekményeken és a civil lakosságot érő hatásokon keresztül. a sebesültek és hadifoglyok hazatéréséig, a holtak számbavételéig. A háborúban harcolt katonák visszaemlékezéseihez is jelentős részben a testet érő hatások, változások kapcsolódnak a háború kezdetéhez és végéhez. Előadásomban mikrotörténelmi megvilágításban vizsgálom egy a második világháborúban a magyar hadseregben szolgált magyar honvéd visszaemlékezésén keresztül a háború szubjektív időtartamának kérdéskörét. A hadifogság számos katonának és családnak jóval később hozta el a háború végét, mint ahogy a békekötés megtörtént. M. József három változatban írta meg visszaemlékezését 1988-2001 között. Fő kérdésem, hogy milyen időhatározó jelölésekkel jeleníti meg a szerző egyéni életútjában a háború kezdetét és végét? A három füzet keletkezése, elbeszélte ideje önmagában is árulkodó, azonban feltevésem szerint a szövegváltozatokat összehasonlítva a háború szubjektív idejének határkövei jól kirajzolhatóak.

PRITZ PÁL

ny. tud. tanácsadó.

Két évtized (1961-1981) Korom Mihály történetírása A fasizmus bukásától... a fegyverszünetig

Korom Mihály kollégánk (1928-2014) 1961-ben publikálta A fasizmus bukása Magyarországon c. munkáját. Olyan könyvet tett le az asztalra, amely – természetesen az előjeleket megváltoztatva – igazán méltó, kimondottan vérpezsdítő elődje a mai emlékezetpolitika csúcsteljesítményeinek. A Magyar Nemzet c. napilap rangos szerzője írt róla

még abban az esztendőben augusztus 6-án természetesen ugyancsak elismerően, 1963-ban pedig a 200 évesnek gondolt MTA (első ülését valójában 1830-ban tartotta meg) részesítette Akadémiai Díjban. Kereken 20 esztendővel később – a politika nyomása addigra sokat szelődött – immáron szakmailag valóban értékelhetőt alkotott Magyarország Ideiglenes nemzeti Kormánya és a fegyverszünet címmel. Ostoba beszéd, hogy nem lehet a történelemből tanulni. Még a valótlannul történetírásnak nevezetből is lehet. Azt, hogy úgy ne...Előadásom túlnyomó hányada az utóbbi művet elemzi.

VÉGSŐ ISTVÁN

levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Gazdasági Levéltári Osztályának munkatársa.

Károk, romok, gyárok - szemelvények a magyar vállalatok, szövetkezetek, pénzüzetek kárjelentéseiből, 1945

Magyarországon, 1944/45-ben a szovjet (bolgár-jugoszláv-román) front átvonulását követően azonnal megkezdődött a háborús károk összeírása, összegzése. Már 1945 előtt is – főként a légi háború okozta károkat – jelentették az intézetek, vállalatok, de 1945 után megtörténik a végleges összeszámlálás. Néhány magyarországi esetpéldán keresztül mutatom be, hogy mekkora kárt szenvedett egy-egy főként ipari, közlekedési objektum, illetve ezeknek a levéltári (gazdaságtörténeti) dokumentumoknak a háborús kutatása szempontjából milyen (más) jelentősége is van?! Mit árulnak még el ezek a levéltári iratok a károkon kívül? Milyen egyéb, második világháborús esemény kapcsán lehet még kiváló forrás ezen anyagok vizsgálata?

VIRÁNYI PÉTER

szociológus, BMGE. c. egyetemi docens, albizottság titkára.

Ezt írta az újság

A 20. század történelmét alighanem a propaganda eszközein keresztül lehet a legkönnyebben és a leglátványosabban bemutatni. A mindenkor propagandahordozók az egyes korok és kormányok, valamint ellenfelek politikai szándékairól árulkodnak, de eszközeikkel és színvonalukkal tisztán jelzik a mögöttük álló formáció beágyazottságát, célközönségét, sőt, kulturális céljairól is többnyire tiszta képet adnak. A második világháború végének propagandája a magyar sajtóban 1945 májusában jelentős szerepet játszott a politikai tájékoztatásban és a társadalmi hangulat formálásában. A szovjet csapatok 1944 végén vonultak be Magyarországra, és a háború utáni időszakban a szovjet befolyás erősödött. Ennek következtében a szovjetek által ünnepeelt május 9-i Győzelem Napja, Magyarországon nem

kapott kiemelt figyelmet. A magyar propaganda a háború után inkább a szovjet típusú kommunista ideológia terjesztésére összpontosított, és a szovjetek által ünnevelt Győzelem Napja nem volt központi téma. A lapok hangsúlyozták a szovjet csapatok szerepét a felszabadításban, és a kommunista párt vezetését méltatták az új társadalmi rend megteremtésében. Az előadás az 1945. május 6 és május 10 közötti magyar propagandasajtó tevékenységét mutatja be.

ZOMBORY MÁTÉ

ELTE TáTK, HUN-REN TK habil. egyetemi docens, tud. főmunkatárs.

1945 antifasiszta emlékezete

A második világháborút követő években, különösen a koreai háború kitörését követően az háborús antifasiszta szövetség szétbomlott. A hidegháborús versengés, és különösen a kommunizmushoz, mint nemzetközi mozgalomhoz és mint hidegháborús blokkhoz fűződő viszony alapvetően megosztotta a korábbi szövetséget. Mindez azonban nem jelenti, hogy egyúttal az antifasizmusnak is vége szakadt volna. A világháború „vasfüggönyt” átívelő antifasiszta öröksége Geoff Eley kifejezésével „emlékezeti horizontként” (remembered horizon) tovább élt egészen a nemzetközi antifasiszta konszenzus hetvenes évek körüli összeomlásáig. Az előadás a háborút követő 2-3 évtized összeurópai antifasiszta emlékezetével foglalkozik, különös tekintettel 1945 szimbolikus és politikai szerepére. Nemzetközi antifasiszta szervezetek, mint a Ellenállók Nemzetközi Szövetsége (Fédération International des Résistants, FIR) és a Nemzetközi Auschwitz bizottság (Internationales Auschwitz Komitee, IAK) tevékenységét vizsgálva azt mutatja be, hogy miképpen mobilizálták 1945 emlékezetét a mindenkori jelen kihívásainak leküzdésére.